

Radoslav DODIG

MILJOKAZ CARA LICINIJA

U Hardomilju, na širem predjelu Pivnica, na njivi Uzglavnica (k.č. 555, k.o. Hardomilje) vl. Ivana Gale Rupčića (Jurina), u ožujku 2000. izoran je kameni miljokaz, koji je prenesen u dvorište Župnoga ureda u Franjevačkom samostanu na Humcu kod Ljubuškoga. Miljokaz, dobro obrađen od jedra vapnenca, ima dva dijela: veći dio sa četvrtastom bazom za usađivanje visok je 1,30 m s promjerom od 0,50 m. Osnova ima dimenzije 58 x 50 cm. Gornji valjkasti dio, koji je nađen prelomljen na njivi, visok je 0,80 m, promjera 0,50 m, što znači da je kompletan miljokaz visok 2,10 m. Napominjemo da je vlasnik još ranije na istoj njivi izorao dva manja kamena ulomka valjkasta oblika visoka 30 do 40 cm s promjerom od 35 cm. To bi moglo inicirati na značajne građevinske ostatke iz rimskoga doba, ili možda na ostatke još kojega miljokaza. Oba ulomka nalaze se pred vlasnikovom kućom na Hardomilju.

Miljokaz na manjem valjkastom dijelu ima natpis, sada se čini u dva retka, od kojih se na početku jasno raspoznaje VALERIO. Jedan miljokaz, doduše cara Flavija Valerija Konstancija (293 – 305), nalazi se u muzeju Franjevačkoga samostana na Humcu s natpisom: NOBILISS[I]MO C[A]ESARI [F]L(AVIO) VALERIO CONSTANTIO.¹ Naš miljokaz pripada *via militaris* koja je vodila “*A Salonis usque ad Naronam*” i koju je topografski i hodološki opisao I. Bojanovski.² Čini se da je glavna komunikacija

¹ C. Patsch, *Topografija Narone*, Metković 1998, 58-59, I. Bojanovski, GZM, 27-28, Sarajevo 1973, 306, V. Atanacković Salčić, *Naše starine*, 14-15, Sarajevo 1981, 278-279, Situla 25, 423, A. Škegro, *Inscriptiones Latinae*, OA, 21, Zagreb 1997, 105.

² I. Bojanovski, *Godišnjak CBI*, k. 13, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija, ANUBiH, 1977, 108-116.

tekla s desne obale Trebižata, što je pretpostavljao i C. Patsch, dok nema većih dokaza da je cesta vodila usporedno s njom duž lijeve obale Trebižata.

O miljokazima pisao je I. Bojanovski.³ Obično su bili obloga presjeka promjera do 40 cm i visine do 1,50 m. Najviše njih potječe od vladara iz 3. i 4. st. Oblici u dativu forma su počasnih titula. Na temelju natpisa Patsch reparaturu ceste Bigeste – Narona datira u III. st. Cesta Prudska draga – Vitaljina – Humac – Tihaljina preuređena je i dotjerana vjerojatno u Augustovo doba kada je sagrađen rimski kompleks (logor ?) na Humcu. Pretpostavlja se da je toj cesti prethodio znatno stariji rimski put.⁴ (Vidjeti također o rimskim cestama članke D. Sergejevskoga u GZM, X, 1955, 149-150, GZM, 1962, 73-109, 111-113.) Ako je na miljokazu bio naziv vladara, to je značilo da je postavljen čim bi car došao na vlast.

U Donjokaštelanskom polju nađen je rijedak ulomak miljokaza cara Dioklecijana s natpisom: IMP(eratori) CAES/(ari) C(aio) Aur(elio) Val(-)/erio Dio/(cletiano)/.⁵ S ceste Narona – Sar. polje poznat je miljokaz iz Stjepankrsta s natpisom: D(ominis) n(ostris) imp(eratori)/ Flavio Valeri - /o Constantio /p(io) f(elici) Aug(usto)/ et Flav(io) Vale - / rio Severo/nob(ilissimo) Cae/s(ari)/.⁶ C. Patsch, opisujući cestu od Narone ka Bigesti, navodi da su se milje brojale od Narone (?),⁷ a da su svi miljokazi stajali s desne strane ceste idući smjerom Tilurio – Bigeste – Narona, ili s lijeve strane idući od Narone k Bigesti. Svaka milja na razmaku 1480 m bila je obilježena miljokazom. Narona – Gračine (Humac) po Patschevu mjerenju iznosi X M. P. (= 14,8 KM). Po Tabuli Peutingeriani Bigeste – Narona je XIII M.P. = 19,24 KM, a udaljenost Gračine – Vitina iznosi 8,5 KM (= 6 M. P.). Na lokalitetu Orepak u Prudu nađen je miljokaz posvećen caru Titu, na kojemu piše ... A Tilurio Scodram LX[VIII],⁸ odnosno s Tabule: Salona XVI Tilurio XII Billubio VIII Ad Novas VIII Adfusciana XIII Bigeste XIII Narona XXII Ad Turres XIII Dilunto ... Scodre. Patsch udaljenost Rašići (Adfusciana) – Narona mjeri 26 M.P. (=38,4 KM), dok je u Rašićima stajao miljokaz s oznakom udaljenosti M. P. XLIII (zagubljen).⁹ Udaljenost Tilurio – Narona iznosi 68 M.P po It. Ant. (=100,60 KM, stoga Patscheva nadopuna na miljokazu LXVIII), a po Pliniju udaljenost “Narona ... a Salona

³ I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, ANUBiH, Djela, k. XLVII, Sarajevo 1974.,37-38.

⁴ E. Pašalić, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1960, 105.

⁵ VAHD. L. Split 1932, 22.

⁶ Bojanovski, *God. ANUBiH, CBI*, k. 15, 1978, 79.

⁷ C. Patsch, *Topografija Narone*, 55.

⁸ C. Patsch, *Manja istraživanja u Naroni i oko nje*, Metković 1998, 28.

⁹ Bojanovski, *Cesta Salona – Narona*, 101.

LXXXV M.P”(It. Ant. 84 M. P.). Iz navedenoga proizlazi da bi udaljenost Tilurio –Bigeste iznosila 55 M. P. (It. Ant.) ili 54 M.P. (Tabula Peut.) ili 56 M. P. (Plinije), odnosno Tilurio – Gračine 59, 60 ili 61 M. P.

Oznake udaljenosti na miljama ima na miljokazima sa ceste Prolog – Halapić – Glavice – Pečka - Banja Luka: ... a S(alonis) m(ilia) p(assuum) XXXIII¹⁰. I. Bojanovski, premošćujući cestu preko mosta u Vitaljini, vodi je dalje na G. Studence “gdje je izbijala na glavni pravac Salona – Scodra, koja se uglavnom poklapa s pravcem moderne ceste Ljubuški - Čapljina.”¹¹ To je izrazio na zemljovidu (isti rad str. 141), gdje vodi s obje strane Trebižata rimsku cestu na potezu Gračine – Vitaljina. Istina, Bojanovski ne poznaje trasu Vitaljina – G. Studenci, a udaljenosti ovako zbraja: Vid – Vitaljina 11 KM, Vitaljina – G. Studenci 6 KM, Studenci – Čapljina 12 km i Čapljina – Tasovčići 3 km = 32 km, odnosno distanci Narona – Ad Turres XXII M.P. Slična gledišta zastupao je i kasnije.¹² (Crtež 1)

U pomnijijem iščitavanju natpisa na miljokazu vidi se u prvome retku VALERIO LICINIO. Radi se, dakle, o caru s punim imenom C. FLAVIUS GALERIUS VALERIUS LICINIANUS LICINIUS, ili kraće VALERIUS LICINIANUS LICINIUS (250 – 324, car 308 – 324). Rođen je kao sin seljaka iz G. Mezije, pa ga je usvojio car Dioklecijan, čiju je imensku formulu preuzeo.¹³ Njegovo ime ne pojavljuje se niti na spomenicima niti na miljokazima u provinciji Dalmaciji od 1902. do 1970.¹⁴ Na novcima imamo različito bilježenje njegove vladarske formule: IMP LICINIUS AUG, IMP LICINIUS P F AUG, IMP LICINIUS PIUS FELIX AUG, IMP LICINUS P F AUF, IMP C LIC LICINNIUS P F AUG, IMP C VAL LIC LICINIUS P F AUG, VAL LICINNIANUS LICINNIUS P F AUG, LICINIUS P F AUG, LICINIUS AUGUSTUS.¹⁵ Nije ostavio spomenika niti u dijelovima G. Mezije: Scupi, Kumanovo, Viminatium, Margum, Singidunum, Naissus i dr.¹⁶ U zbirci latinskih natpisa Epigraphische Datenbank Heidelberg (EDH) pronašli smo četiri natpisa cara Valerija Licinija, tri iz Turske i jedan iz Španjolske (HD015477, HD006430, HD005850, HD015067). U Corpus inscriptionum Latinarum XVII/2 nema

¹⁰ P. Baliff, *Römische Strassen in Bosnien und der Hercegowina*, Wien 1893, 54.

¹¹ I. Bojanovski, *Mogorjelo – rimsko Turres*, GZM, XXIV, 1969, 140.

¹² I. Bojanovski, *Problem ubikacije Bigeste*, GZM, Sarajevo 1973, 307.

¹³ Licinius (31a), RE 13, 222ff., A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, “Val. Licinianus Licinius 3”. *The Prosography of the Later Roman Empire*, Cambridge 1971, 1509.

¹⁴ Šašel, *Situla 5* (1963), *Situla 19* (1973), *Situla 25* (1986).

¹⁵ *Monetary History of the Roman Empire* by Martin A. Armstrong (<http://www.peicommmerce.com>, 6.11.2000).

¹⁶ *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Vol. I(1976), II(1986), IV(1979), VI(1982).

također puno miljokaza cara Valerija Licinija – svega njih pet (No. 119, 293, 557, 610, 612).

U drugom retku trenutačno nazire se dio slovaL M P P(?)..., iza kojih slijedi oštećenje od dugotrajna oranja plugom. Bilo bi olako prihvatljivo navedeni redak razriješiti kao pokratu A TIL(urio) M(ilia) P(assuum), no sljedeće P ne uklapa se u to. Vjerojatnije je da se radi o carevoj formuli: [FE]L (ici) M(aximo) P(ater) P(atriae). Visina slova u prvom retku iznosi 4,5 cm, a u drugome 3,5 cm. Moguće je da se ispod ovih dvaju redaka naziru ostaci jednoga broja (možda udaljenosti u miljama?), od kojih se teškom mukom vide dvije-tri kose usporedne crte. Međutim, od Trilja do Hardomilja cestom Salona – Narona vjerojatna udaljenost iznosila bi LX ili LXI milia passuum.

Kao što je poznato, antički itinerari imaju na dijelu ceste od Salone do Risinija sljedeće udaljenosti:

Tabula Peutingeriana:

VIA A SALONA USQUAE AD RESINUM

SALONA XVI TILURIO XII BILLUBIO IX AD NOVAS IX AD FUSCIANA XIII BIGESTE XIII NARONA XXII AD TURRES XIII DILUNTO XIV PARDUA XVI AD ZIZIO XXVIII ASAMO XX EPITAURO XX RESINUM.¹⁷ (Po Tabuli ispuštene su postaje Trono XIII Billubio, koje navodi It. Ant.).

Po Itinerarium Antonini:

A SALONIS XVI PONTE TILURI XII TRONO XIII BILUBIO XVIII AUFUSTIANIS XXV NARONA.¹⁸

Najstariji miljokaz na cesti Salona – Narona je onaj u čast cara Tita (79 – 81. g. n. Kr.)

a najmlađi Julijanov miljokaz (360 – 363), danas u Erešovoj kuli u Vidu.¹⁹ C. Patsch tvrdi da je cesta Salona – Narona popravljana u više navrata: za Tita 79 - 81. g.²⁰, pa kasnije u III. st.²¹ Negdje su na završecima milja postojale skupine stupova, na kojima su bile posvete vladarima.²² Patsch kaže da se uz cestu štovao svaki car, a miljokazi su podizani odmah pri stupanju na vlast.²³ U blizini nalaza miljokaza Valerija Licinija (lok. Pivnice, na kojemu je i nekropola Pojilo s 20 stećaka) Patsch je na lokalitetu Krepanuša braće Marka

¹⁷ Monumenta cartographica Jugoslaviae, Beograd, 1975, 50.

¹⁸ Bojanovski, Cesta Salona – Narona, Prilog I.

¹⁹ Bojanovski, Cesta Salona – Narona, 128.

²⁰ Patsch, Manja istraživanja u Naroni i oko nje, 33.

²¹ Patsch, o.c. 48.

²² Patsch, Narona, 55.

²³ Patsch, Narona, 62.

i Bože Rupčića pronašao ostatke manjega naselja uz cestu.²⁴ Nažalost, suvremena melioracija i izgradnja nisu dopustile ozbiljnija istraživanja na tom lokalitetu.

Sva je prilika da je miljokaz cara Valerija Licinija, koji je u prvotnu obliku možda imao 2,5 m visine, što ga svrstava u red najvećih miljokaza u BiH, podignut početkom 308, ili najkasnije 316. kada je Dalmacija bila pod njegovom vlašću. Naime, nakon bitke kod Cibalae 316. Licinije je morao ustupiti svojem protivniku caru Flaviju Valeriju Konstantinu sve provincije zapadno od Dunava, osim Tracije.²⁵ U prilog tome govori i oblik slova kakva obično susrećemo u IV. stoljeću.

Radoslav Dodig

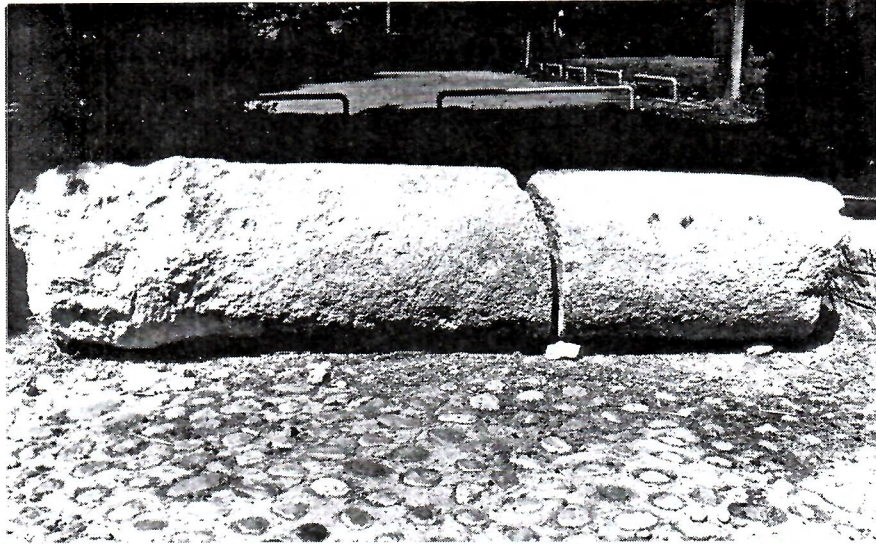
Milliarium imperatoris Licinii

Summarium

In vico Hardomilje prope veteris Bigestae A. D. MM. lapis milliarius (altus 2,10 m) inveniebatur. In titulo versus primi certe legimus VALERIO LICINIO, donec secundo in versu incerte ...LMPP... videmus. Milliarium ob honorem imperatoris C. Valeri Licini Liciniani in itinere SALONA – NARONA sublatus est. In isto loco vestigia sedis Romanae alicuius exstant. Milliarium ad saeculum quartum pertinet, recte a. 308 – 316.

²⁴ Patsch, Narona, 63.

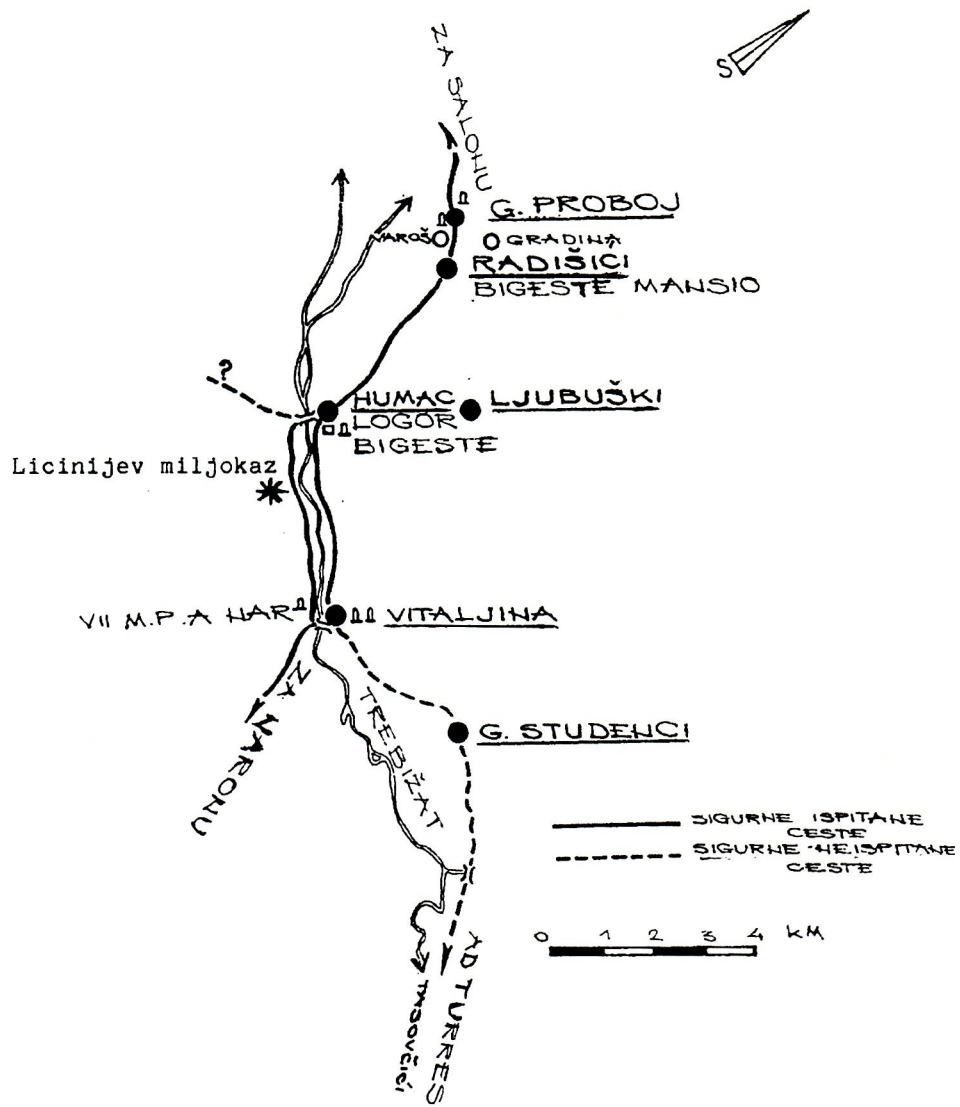
²⁵ [Http://www.roman-empire.net/decline/licinius.html](http://www.roman-empire.net/decline/licinius.html), 6.10.2000.

Sl. 1. Licinijev miljokaz (foto Ć. Raič)

Sl. 2. Ulomak miljokaza s natpisom (foto Ć. Raič)

Crtež 1. Rimske ceste u Ljubuškom (Bojanovski, 1973.)